



ისტორია, პოლიტიკა, წყაროთმცოდნეობა

HISTORY, POLITICS, PRIMARY SOURCE STUDIES

---

---

არქანგების მხატვართა დინასტია და თბილისი

**მარინა ალექსიძე**

ფილოლოგიის დოქტორი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

საქართველო, ქ. თბილისი, ი.ჭავჭავაძის პროსპექტი #1.

+995599921647. marinalexidze@hotmail.com

<https://ORCID.org/0000-0002-8858-8261>

**გრიგოლ ბერაძე**

ისტორიის დოქტორი,

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ადმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის

მკვლევარი. საქართველო, ქ. თბილისი,

აკად. გ. წერეთლის ქუჩა #3. 0162;

+995599582932. grigol.beradze@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-0506-1887>

### აბსტრაქტი

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ირანელი, განსაკუთრებით კი თავრიზელი (ირანის აზერბაიჯანი) მხატვრებისთვის თბილისი იყო უახლოესი ქალაქი, სადაც შეიძლებოდა ევროპული აკადემიური მხატვრობის პრინციპების, მეთოდებისა და ტექნიკის გაცნობა და დაუფლება. ამ დროს თბილისში ფუნქციონირებდა არაერთი სამხატვრო საზოგადოება და კერძო თუ სახელმწიფო სამხატვრო სკოლა. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე თბილისში სამხატვრო განათლება მიიღო თავრიზელი არქანგების დინასტიის რამდენიმე თაობამ, რომლებიც თანამედროვე ირან-

ული მხატვრობის გამორჩეულ სახეებად ითვლებიან: სეიდ ებრაჰიმ აყა მირმა და მისმა ვაჟებმა სეიდ ჰოსეინმა და სეიდ აზასმა.

**საკვანძო სიტყვები:** თბილისი; თავრიზი; თბილისის სამხატვრო სასწავლებელი; სეიდ ებრაჰიმ აყა მირი; სეიდ ჰოსეინი; სეიდ აზასი.

## **შესავალი**

XIX საუკუნე ქართულ-სპარსული ურთიერთობების ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე ცნობილია, როგორც „აღმოსავლეთის უკანასკნელი, ათასმეერთე ზღაპარი საქართველოში“. ირანი საბოლოოდ კარგავს არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ თავის ოდინდელ ჰეგემონიას მთელ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაზე. დამქანცველი ომებისა და ირანისთვის არც თუ ისე სახარბიელო ზავების ფონზე, ირანს დიპლომატიური ურთიერთობა უწყევს რუსეთის ძლიერ იმპერიასთან. მეტროპოლიის ცენტრი ჩრდილოეთისკენ ინაცვლებს, ხოლო თბილისი რუსეთის მეფისნაცვლის სარეზიდენციო ქალაქი ხდება. ერთი მხრივ, ირანის მძიმე პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარებით და, მეორე მხრივ, რეგიონში საქართველოს გამორჩეული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ამ პერიოდის თბილისის ირანული თემი მრავალრიცხოვანი და ძლიერი იყო. ირანელებისთვის თბილისი გახდა ერთგვარი „კარი დასავლეთში“, სადაც სამუშაოს საძებნელად, განათლების მისაღებად თუ სამოგზაუროდ ჩამოდიოდნენ.

## **მეთოდი**

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში ფართოდ აპრობირებული მეთოდოლოგია, კერძოდ, სპარსული და ევროპული წყაროების შედარებითი კვლევისა და მონაცემთა შეჯერების მეთოდი.

## **შედეგი**

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა ირანელების არც თუ ისე მცირერიცხოვანი ჯგუფი, რომელიც „ევროპული განათლების“

მისაღებად და „ევროპული ხელობების“ შესასწავლად თბილისში ჩამოდიოდა. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული და ცნობილი მხატვარ ალჟანგების ოთხი თაობის წარმომადგენლები იყვნენ.

### **მსჯელობა**

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე განათლებულ და შეძლებულ სპარსელებში ლამის წესად იქცა „ევროპული ენების, პროფესიებისა და ცხოვრების წესის შესასწავლად“ შვილების საზღვარგარეთ გაგზავნა. ვისთვისაც ევროპის დიდი ქალაქები გეოგრაფიულად და, განსაკუთრებით, ფინანსურად მიუწვდომელი იყო, ისინი ჩამოდიოდნენ რუსეთის იმპერიის მათთვის უახლოეს ქალაქში - თბილისში და განათლებას აქაურ სადღეღამისო საოჯახო პანსიონებში და სასწავლებლებში იღებდნენ.

სპარსელები თბილისში ჩამოდიოდნენ იმ „ევროპული ხელობების“ შესასწავლადაც, რისი საშუალებაც იმ დროს ირანში არ იყო. ერთ-ერთი ასეთი ხელობა სასტამბო საქმე იყო. ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ 1821 წელს ირანის ტახტის მემკვიდრე-უფლისწულმა აბას მირზამ აქ ლითოგრაფიის ტექნიკის შესასწავლად გამოგზავნა ირანელი მხატვარი ალაჰვერდი (Ter-Oganov, 2000: 402). 1859 წელს თბილისში სასტამბო საქმეს დაეუფლა ირანელი მოგზაური ჰაჯ საიიაჰი, რომელიც თბილისში ყოფნის პერიოდში რეგულარულად დადიოდა ვინმე ჰამბარცუნის კუთვნილ სტამბაში, სადაც ასოთამწყობის პროფესიას სწავლობდა (ალექსიძე, 2008:6-13).

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ირანელი, განსაკუთრებით კი თავრიზელი (ირანის აზერბაიჯანი) მხატვრებისთვის თბილისი იყო უახლოესი ქალაქი, სადაც შეიძლებოდა ევროპული აკადემიური მხატვრობის პრინციპების, მეთოდებისა და ტექნიკის გაცნობა და დაუფლება. ამ დროს თბილისში ფუნქციონირებდა არაერთი სამხატვრო საზოგადოება და კერძო თუ სახელმწიფო სამხატვრო სკოლა. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე თბილისში სამხატვრო განათლება მიიღო თავრიზელი არჟანგების დინასტიის სამმა წევრმა, რომლებიც თანამედროვე ირანული

მხატვრობის გამორჩეულ სახეებად ითვლებიან: სეიდ ებრაჰიმ აყა მირმა და მისმა ვაჟებმა სეიდ ჰოსეინმა და სეიდ აბასმა. 1920-იან წლებში, როცა ირანში დასავლური ქვეყნების მიზაძვით გვარები შემოიღეს, ძმებმა გვარად აირჩიეს „არჟანგი“, წინასწარმეტყველ მანის წიგნის სახელწოდების მიხედვით, რომელიც ფერადოვანი ილუსტრაციების გამო ირანელებისთვის (და მთელი აღმოსავლეთისთვის) მხატვრობის სიმბოლოს წარმოადგენს. ასე გადაიქცა სეიდ აბასი აბას რასამ არჟანგად, ხოლო მისი ძმა სეიდ ჰოსეინი - ჰოსეინ მირ მოსავარ არჟანგად. აბასის სახელის მეორე კომპონენტი - რასამი ასევე მხატვარს ნიშნავს. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის აღმოსავლურმა კოლექციამ შემოგვინახა არჟანგების დინასტიის არაერთი წარმომადგენლის ნამუშევარი. XX საუკუნის დასაწყისში სეიდ ებრაჰიმის სულ ცოტა ორი ნახატის არსებობას ადასტურებს აბას რასამი თავის მემუარებში. თბილისში სწავლის პარალელურად, ის, კავკასიის მუზეუმის დირექტორის ბრძანებით, მუზეუმის საცავებში დაცული ირანელი მხატვრების დაზიანებული ნამუშევრების შესაკეთებლად მიიწვიეს. თავრიზელი მხატვრების კოლექციაში მან მამამისის ორი და ბაბუამისის ერთი ნახატი იპოვა (Arjangi, 2019:30). ეროვნული მუზეუმის აღმოსავლური კოლექციების ფონდში დღესაც ინახება აბას რასამ არჟანგის რამდენიმე ნამუშევარი, რომლებიც გრიგოლ ბერაძემ აღწახა და შეისწავლა და ამ კვლევის შედეგები წარმოადგინა სამეცნიერო კონფერენციებზე თბილისში (Beradze, 2014), თეირანსა (Beradze, 2018) და ბაქოში (Beradze, 2020).

სეიდ ებრაჰიმ აყა განეკუთვნებოდა თავრიზის ძველ და სახელოვან საგვარეულოს, რომელიც თავს მიიჩნევდა „სეიდად“ ანუ წინასწარმეტყველ მუჰამედის პირდაპირ შთამომავლად. სეიდ აბასის მოგონებით, ის მრავალმხრივ განათლებული ადამიანი იყო, პოეტი, კალიგრაფი და მჭევრმეტყველი... განსაკუთრებით უყვარდა ისტორია და ლიტერატურა და ფრანგ და რუს მწერლებს კარგად იცნობდა. მაგრამ მის ძირითად გატაცებას მაინც მხატვრობა წარმოადგენდა. სამხატვრო განათლების მისაღებად და ამ სფეროში დასაოსტატებლად, ის 1880-იან წლებში თბილ-

ისში ჩამოვიდა, რადგან იმ დროს „ირანში მხატვრობის შესწავლის საშუალება არ იყო“ (Arjangi,2019:24). ებრაჰიმ აყამ ჩააბარა თბილისის ერთ-ერთ სამხატვრო სკოლაში, სავარაუდოდ კ. კეპენის ხელოვნების კერძო სკოლაში, რომელიც სანტ. პეტერბურგის ნატიფ ხელოვნებათა აკადემიის დაქვემდებარებაში იყო, რაც მის რჩეულ მოწაფეებს საშუალებას აძლევდა, სწავლა რუსეთში გაეგრძელებინათ. როგორც ჩანს, თბილისში სწავლის პერიოდში სეიდ ებრაჰიმმა თავი გამოიჩინა, რადგან სკოლის დასრულებისთანავე რუსეთში გააგზავნეს და 1890-იან წლებამდე იქ მოღვაწეობდა. სამშობლოში ებრაჰიმ აყა უკვე სახელმოხვეჭილი მხატვარი დაბრუნდა და ტახტის მემკვიდრე-უფლისწულის მოზაფარ ად-დინ მირზას კარის მხატვარი გახდა. მისი შვილებიც - უფროსი სეიდ ჰოსეინი და უმცროსი სეიდ აბასი მამის კვალს გაჰყვნენ და 1900-იან წლებში მხატვრობის შესასწავლად თბილისში ჩამოვიდნენ: სეიდ ჰოსეინი 1901 წელს, ხოლო სეიდ აბასი 1911 წელს.

აბას რასამ არჟანგი თბილისში მამის გარდაცვალების შემდეგ ჩამოვიდა და აქ ოთხი წელი (1911-1914) დაჰყო. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში თბილისში ფუნქციონირებდა რამდენიმე სამხატვრო საზოგადოება და კერძო თუ სახელმწიფო სამხატვრო სკოლა. პირველი სამხატვრო საზოგადოება დაფუძნდა 1873 წელს და 1874 წელს დააარსა საქართველოში პირველი დაწყებითი სამხატვრო სკოლა. 1877 წელს საზოგადოება გაერთიანდა მუსიკალურ საზოგადოებასთან და შეიქმნა „კავკასიის კაზმულ ხელოვნებათა წამახალისებელი საზოგადოება“, რომელმაც 1901 წელს გახსნა საშუალო სამხატვრო სასწავლებელი - ფერწერისა და ქანდაკების სკოლა. სკოლას პატრონაჟს უწევდა პეტერბურგის საიმპერატორო სამხატვრო სასწავლებელი. სკოლა არშაკუნის სასახლეში, დღევანდელი სამხატვრო აკადემიის შენობაში ფუნქციონირებდა. როგორც ჩანს, სწორედ ამ სკოლაში სწავლობდა აბას არჟანგი, ყოველ შემთხვევაში მის მემუარებში აღწერილი სასწავლებელი სწორედ ამ სკოლას ჰგავს. აბასის სწავლის პერიოდში - 1911-14 წლებში სკოლის დირექტორი იყო ოსკარ შმერლინგი,

სამხატვრო კურსს უძღვებოდნენ ჰენრიხ გრინევსკი, ბორის ფოგელი, მოსე თოიძე და სხვები, ხოლო მისი თანაკურსელები უნდა ყოფილიყვნენ ისეთი დიდი ქართველი მხატვრები, როგორებიცაა ლადო გუდიაშვილი (1910-1914) და ქეთევან მაღალაშვილი (1911-1914).

თბილისის შემდეგ, აბას რასამმა სწავლა მოსკოვში განაგრძო და სამშობლოში 1917 წელს დაბრუნდა. მან ჯერ თავრიზში, შემდეგ კი თეირანში დაიწყო მოღვაწეობა როგორც მხატვარმა, კალიგრაფისტმა, მინიატურისტმა და მოქანდაკემ, ასევე წერდა ლექსებსა და პიესებს. თეირანში მან თავდაპირველად ბედი კულტურის სამინისტროში სცადა, მაგრამ არ გაუმართლა: დიდმა ოსტატმა ქამალ ალ-მოლქმა მისი ნახატები „უნახავად“ დაიწუნა და აბასი იძულებული გახდა საკუთარი გალერეა გაეხსნა, რომელსაც „არჟანგის გალერეა“ უწოდა. გალერეა თეირანის ცენტრალურ ქუჩაზე ალა ალ-დოულეს (დღევანდელი ფირდოუსის) გამზირზე მდებარეობდა და ადგილობრივი შემოქმედებითი ელიტის თავშეყრის ადგილი იყო. სწორედ იქ მოეწყო აბას არჟანგის პირველი პერსონალური გამოფენა 1928 წელს, 1930 წელს კი ბელგიაში ანტვერპენის საერთაშორისო გამოფენაზე წარმოდგენილი ნახატებისთვის იგი ოქროს მედლითა და დიპლომით დაჯილდოვდა. გარდაიცვალა არჟანგი 1975 წელს. მას 2000-მდე ნამუშევარი დარჩა და XX საუკუნის დასაწყისის ერთ-ერთ საუკეთესო ირანელ მხატვრად ითვლება. თანამედროვეთა შეფასებით, ის „სრულყოფილად ფლობდა ზეთის საღებავების, აკვარელისა და გრაფიკის ტექნიკას და ვერავინ შეედრებოდა ფერთა შერევისა და შეხამების ხელოვნებაში“ (‘Ali Mo’ayeri, 2011:293). მისი ნახატები მრავალ გალერეას ამშვენებს და მათ შორისაა საქართველოს ეროვნული გალერეაც. არჟანგის მხატვართა საგვარეულოს სრულფასოვანი სურათის წარმოსაჩენად ამ ბიოგრაფიულ ექსკურსს დავასრულებთ ინფორმაციით აბას რასამის შვილების შესახებ: მისი უფროსი ვაჟი ჰომა არჟანგი თავის ეპოქის ცნობილი მუსიკოსი და მხატვარი, ხოლო უმცროსი ფარჰად არჟანგი - მწერალი და მხატვარია. მისი ექვსი ქალიშვილიდანაც ოთხი მამის კვალს

გაჰყვა: ერთი კალიგრაფია, ორი - მხატვარი და ერთიც - პოეტი. მხატვარია აბას რასამის შვილიშვილი ფარასთუ განჯევიც (Jamshidi, 2012:343-361).

გარდა მხატვრული ტილოებისა, აბას რასამმა დაგვიტოვა ლექსების სამტომეული და ასევე მემუარული თხზულება „მოგონებების დღიური“, რომელიც პირველად 2012 წელს, მისი გარდაცვალებიდან 37 წლის შემდეგ დაიბეჭდა და 2019 წელს ხელმეორედ გამოიცა. ეს არის ავტობიოგრაფიული თხზულება, რომელიც, სხვა მემუარული წიგნებისგან განსხვავებით, ინფორმაციულად არც თუ ისე მდიდარია და მთლიანად კონცენტრირებულია ავტორის პიროვნებაზე და მის შინაგან სამყაროზე. წიგნის თბილისურ ეპიზოდში ყურადღება გამახვილებულია ორ ძირითად საკითხზე: სამხატვრო სასწავლებელში სწავლასა და პროფესიულ წინსვლაზე და იმ პერიოდის თბილისში მუდმივად თუ დროებით მყოფი ირანელების ყოფასა და რევოლუციურად განწყობილი ნაწილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური საქმიანობაზე. თუმცა ავტორის ყურადღების მიღმა არ რჩება არც სხვა, ყოფითი საკითხები. იგი ემოციურად, ხან იუმორით და ხან გულისტკივილით, გვიყვება თავის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე - ურთიერთობაზე ადგილობრივ მოსახლეობასთან და ირანელ თანამემამულეებთან, თანაკლასელებთან და პედაგოგებთან, პირველ სიყვარულსა და მასთან დაკავშირებულ განცდებზე, დაპატიმრებაზე, ციხეში მოხვედრასა და შემდეგ ირანელი თანამოაზრეების დახმარებით გისოსების გადახერხვაზე და ციხიდან გაპარვაზე. წიგნში ძლიერია ავტობიოგრაფიული თხზულებებისთვის დამახასიათებელი თავის მოწონებისა და შთაბეჭდილების მოხდენის ელემენტი, რაც ზოგჯერ საკუთარი თავით ტკობაშიც კი გადადის.

XX საუკუნის დასაწყისის თბილისის ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისთვის განსაკუთრებით საინტერესოა თბილისის სამხატვრო სასწავლებლის აღწერა. არჟანგი თავის მემუარებში საკმაოდ დეტალურად აღწერს სკოლას, რომელსაც მოიხსენიებს სახელით „ჰონარესთან-ე ნაყაში“ ანუ სამხატვრო სასწავ-

ვლებელი. სასწავლო კურსი ექვსწლიანი იყო და მეცადინეობები კვირაში ხუთი დღე ორ ცვლად მიმდინარეობდა: 9-დან 12 საათამდე მოწაფეები ფერწერის ტექნიკას ეუფლებოდნენ, ხოლო 6-დან 8-მდე - სპეციალური ნახშირით გრაფიკაში ვარჯიშობდნენ. სკოლა მოწაფეებს უზრუნველყოფდა ყველანაირი სახატავი საშუალებით. ექვს თვეში ერთხელ სკოლაში იმართებოდა გამოფენა, რომელზეც საუკეთესო ნამუშევრები იფინებოდა. სკოლაში სამას მოწაფემდე სწავლობდა და სწავლის კურსის დასრულების შემდეგ გამორჩეული მოწაფეები მოსკოვის სამხატვრო აკადემიაში აგრძელებდნენ სწავლას. თუ არჟანგის დავუჯერებთ, თბილისში სწავლების წლები მისთვის პროფესიულად ძალიან წარმატებული გამოდგა: მან მალევე მოიპოვა სასწავლებლის ნომერ პირველი მოწაფის სტატუსი და არა მხოლოდ ნამუშევრების გაყიდვა მოახერხა, არამედ მუდმივი დამკვეთებიც კი იშოვა. სასწავლებლის დირექტორის რეკომენდაციით, მან მუშაობა დაიწყო კავკასიის მუზეუმში, აღმოსავლურ ფონდში დაცული ირანელი მხატვრების დაზიანებული ნამუშევრების რესტავრატორად.

მეორე საკითხი, რომელსაც არჟანგი დეტალურად ეხება არის ირანელების ყოფა და საქმიანობა თბილისში. იგი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ ადგილობრივები, განსაკუთრებით კირუსები, ირანელებზე დაბალი აზრის არიან და მათ მტრული თვალით თუ არა, ქედმაღლურად უყურებენ. არჟანგი ამას თბილისელი ირანელების გაჭირვებული მდგომარეობით და მათი „დამამცირებელი“ საქმიანობით ხსნის: „ისინი, ძირითადად, ქუჩებში ქალისა და მამაკაცის წინდებით, თავსაფრებით ან ნავთით ვაჭრობენ“ (Arjangi, 2019:26). რუსების ირანელებისადმი ქედმაღლური დამოკიდებულება კარგად ჩანს ნიჭიერი ირანელი მოწაფით დაინტერესებული პეტერბურგელი პროფესორის სიტყვებში, რომელიც არჟანგის ირანელი ხელოვანების საერთაშორისო ასპარეზზე წარმატების ფორმულას ასე უყალიბებს: ირანის სიყვარულის გულიდან ამოგდება, რადგან ამ ქვეყანაში მაღალი რანგის ხელოვანებიც კი შიმშილით კვდებიან; ალკოჰოლსა და თამბაქოზე უარის თქმა; მხოლოდ რუს ქალზე დაქორწინება; რუს-



ეთის მოქალაქეობაზე უარის თქმა და გვარის რუსულ ყაიდაზე გადაკეთება (არჟანგი, რომელიც იმ დროს ჰოსეინად იწერებოდა ოსეინოვი უნდა გამხდარიყო). სანაცვლოდ რუსი პროფესორი მას ყოველთვიურ რუსულ პენსიას და სწავლის პეტერბურგში გაგრძელებას ჰპირდებოდა.

რუსების ქედმაღლურ დამოკიდებულებაზე მეტად არჟანგის ადგილობრივი მუსლიმების ირანელებისადმი ნეგატიური და ხშირად მტრული დამოკიდებულება აწუხებდა. იმ პერიოდში ამიერკავკასიაში და, მათ შორის, თბილისში ძალიან ძლიერი იყო პანთურქისტული და ანტიირანული განწყობები. არჟანგი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ „ადგილობრივი ოსმალები (თურქები) და რუსები გამუდმებით ირანის საწინააღმდეგო პროპაგანდას ეწევიან, რაც იმით არის განპირობებული, რომ ოსმალებს მთელი კავკასიის დამორჩილება სურთ, ხოლო რუსებს იმის ემინიათ, რომ კავკასია ისევ ირანის დაქვემდებარებაში არ გადავიდეს“ (Arjangi, 2019:26). არჟანგი ახერხებს თავის გარშემო ირანული წარმომავლობის ახალგაზრდების შემოკრებას, ირანის სახელოვან წარსულზე, მძიმე აწმყოსა და კონსტიტუციური რევოლუციის სიკეთეებზე საუბრებით მათ გულებში ირანის სიყვარულის და საკუთარი ქვეყნით სიამაყის გრძნობის გაღვივებას, რაც „ირანის მოყვარულთა ჯგუფის“ შექმნით გვირგვინდება. 1916 წელს მოსკოვიდან დაბრუნების შემდეგ არჟანგის ირანელების მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმებული ხდება. მისი აღწერით, თბილისის ქუჩებში განათლებული ირანელების ჯგუფ-ჯგუფად „მხოლოდ და მხოლოდ ირანელობისთვის“ დაკავება და სასამართლოს გარეშე ერთი მთის ძირში დახვრეტა, იმ დროს ჩვეულებრივი ამბავი იყო. ირანელების მძიმე ხვედრი არჟანგიმაც გაიზიარა. იგი ღამით საკუთარ სასტუმროში დააკავეს და მიუხედავად იმისა, რომ ვერანაირი კომპრომატი ვერ უპოვეს (ჩხრეკისას კედლის კალენდრის უკან დამალულ ანტირუსული და „ანტიცარული“ ლექსების რვეულს ვერ მიაგნეს), მაინც ციხის კამერაში დაამწყვდიეს. გარდაუვალი სიკვდილისგან არჟანგი მის მიერ შექმნილი „ირანის მოყვარულთა ჯგუფის“ წევრებმა იხსნეს:

მისი კამერა იპოვეს, გისოსები გადახერხეს, ციხიდან გამოიყვანეს და მატარებლით ჯულფაში გააპარეს.

აბას რასამი ბევრს არ საუბრობს საკუთრივ თბილისსა და მის ღირშესანიშნაობებზე. ქალაქის შესახებ ინფორმაცია ამოიწურება მუმტაიდის ბაღით, რომლის დამაარსებლის მირ ფათაჰ მოჯთაჰედის ისტორიას თავრიზელისგან სრულიად მოსალოდნელი და გასაგები ტენდენციურობით ყვება, და ფუნიკულიორით, რომელსაც იმდროინდელი თბილისურ-მუსლიმური ტრადიციით შეიხ სანაანის მთას უწოდებს. შეგახსენებთ, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში თბილისელ მუსლიმებში ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო შეიხ სანაანის ლეგენდის ლოკალური ვერსია, რომლის მიხედვითაც მოქმედება საქართველოში მოხდა, შეიხის სატრფო ქართველი ქალი იყო და მისი სიყვარულით გაქრისტიანებული შეიხი თბილისში დარჩა და მამადავითის ეზოშია დაკრძალული<sup>80</sup>. მემუარებიდან კარგად ჩანს, რომ ადგილობრივმა ირანელებმა კარგად იციან ეს ისტორია, რადგან ქართველ ქალზე გამიჯნურებული ერთ-ერთი ირანელი თავს ასე იმართლებს: რა მოხდა, რით ვარ შეიხ სანაანზე ნაკლებიო.

და ბოლოს, მინდა აღვნიშნო, რომ აბას რასამ არჟანგი კარგ მხატვართან ერთად მშვენიერი მწერალიცაა. მისი „მოგონებების დღიური“ მარტივი, ცოცხალი ენით არის დაწერილი, თხრობა საკმაოდ დინამიურია, ხან ტრაგიკული და ხან იუმორისტული პასაჟებით გაჯერებული და ძალიან სახალისოდ იკითხება. გარდა ამისა, კვლევის პროცესში განხილული წყაროები შეიცავს საკმაოდ საინტერესო მასალას მეოცე საუკუნის დამდეგის თბილისის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტით დაინტერესებულ მკვლევართათვის.

## **დასკვნა**

არჟანგების მხატვართა ოჯახის და, პირველ რიგში, აბას რასამის ისტორია მრავალი თვალსაზრისით არის მნიშვნელო-

---

<sup>80</sup> ვრცლად შეიხ სანაანის კავშირზე თბილისთან იხ.: ალექსიძე, 2009: 9-26, 109-115; Alexidze, 2009: 73-85; Javaher Kalam, 1971: 761-764.

ვანი, როგორც სახასიათო მაგალითი ირანელებისა, რომელნიც ესწრაფვოდნენ მიეღოთ ევროპული განათლება ირანის გარეთ და, კერძოდ, თბილისში. ის წარმოაჩენს XIX საუკუნეში თბილისში მცხოვრებ ირანელთა კულტურისა და ყოფის ბევრ ასპექტს, მათ იდეებს, წარმოდგენებსა და მისწრაფებებს.

### დამოწმებული ლიტერატურა:

- ალექსიძე, მარინა. (2009). *სპარსელები და სპარსული კულტურა XIX საუკუნის საქართველოში*, თბილისი.
- ალექსიძე, მარინა. (2008). „ჰაჯ საიაჰი საქართველოში.“ პერსპექტივა - XXI, № 10, თბილისი, გვ. 6-13.
- Alexidze, Marina. (2009). “*Le Cheikh Sanaan et Tiflis/Tbilisi*”. F. Hellot -Bellier et I. Natchkebia, eds., *La Géorgie entre Perse et Europe*, Paris: L’Harmattan, p. 73-85.
- Arjangi Rassam. (2019). *Daftar-e Khaterat-e Rassam Arjangi*, be kushesh-e Mohammad Hasan Hamdi Aydin Aghdashlu va Khoshayar Fahimi, Tehran, 1398/2019.
- Beradze, Grigol. (2014). “*From Tabriz to Tiflis with an Easel in Hand: On Some Iranian Artists Who Studied in Tbilisi (Late 19<sup>th</sup> – Early 20<sup>th</sup> c.)*”. International Conference “Looking Back and Ahead: An Insight into the Iranian Influence in the Caucasus”, G. Tsereteli Institute of Oriental Studies of the Ilia State University, Observatory of the Caucasus/French Institute for Anatolian Studies, Tbilisi, October 1-2.
- Beradze, Grigol. (2018). “*Moshti az Kharvar: On the watercolour paintings of the Qajar Period in the Georgian National Museum*”. International Conference „Iranian Art in the Qajar Period”, National Museum of Iran, Tehran, November 20-21.
- Beradze, Grigol. (2020). “*Signed by a beginner artist from Tabriz: Three rare paintings of the Late Qajar Period from the Oriental collection of the Georgian National Museum*”. International

- Conference “Transforming Collecting Policies in Museums”,  
Baku, april.
- Jamshidi, Esmā'il. (2012). “Dar negarestan-e Rassam Arjangi va khatere-ye 'aref, 'ashqi va nima.” *Bokhara*, sal-e panzdahom, shomare-ye 88-89, 1391/2012, p. 343-361.
- Javaher Kalam, 'Ali. (1971). “*Mazar-e Sheykh Sana'an dar Teflis.*” *Armaghan*, Vol. 39, No. 11-12, Tehran, 1349/1971, p. 761-764.
- Mo'ayeri, Mohammad 'Ali. (2011). “*Yad az Mir Mossavar Arjangi.*” *Ayandeh*, Sal-e chahardahom, 1390/2011, p. 291-296.
- Ter-Oganov, Nugzar. (2000). “*Two Iranian Authors, Majd os-Saltāneh and Yahyā Dowlātabādi, on Tbilisi.*” *ტოპოლოგიური ძიებანი*, IV, 83. 399-408.
- Ter-Oganov, Nugzar. (2009). “Évocation de Tiflis par deux auteurs iraniens: Madjd os-Saltaneh et Yahya Dowlatabadi”. F. Hellot-Bellier et I. Natchkebia, eds., *La Géorgie entre Perse et Europe*, Paris: L'Harmattan, p. 261-274.